

Elisabeth Röhrlich: Kreiskys Außenpolitik: Zwischen österreichischer Identität und internationalem Programm.

1. Auflage. Göttingen: V&R unipress, Vienna University Press, 2009, 436 stran, ISBN 978-3-89971-553-8.

Při zamyšlení nad dějinami 20. století bychom nenašli mnoho osobností, které ovlivnily metody, tvorbu a praktickou realizaci zahraniční politiky druhé rakouské republiky v takové míře jako Bruno Kreisky. Nejprve začínal v pozici člena vyslanectví této podalpské země ve Švédsku, poté ve funkci státního sekretáře ministra zahraničí. V letech 1959–1966 sám uchopil kormidlo rakouské diplomacie a rozhodující vliv na zahraniční politiku uplatňoval i jako spolkový kancléř (1970–1983) našich jižních sousedů.

Recenzovaná práce německé historičky Elisabeth Röhrlichové, působící ve vídeňském Demokratickém centru, vyšla v nakladatelství V&R unipress, Vienna University Press v ediční řadě *Zeitgeschichte im Kontext*. Jejím cílem je poskytnout kvalitní zázemí začínajícím badatelům při startu do akademického života.

Výzkum rakouské zahraniční politiky po roce 1945 prodělává v posledních letech výraznou změnu. V minulosti se k této problematice vyjadřovali převážně diplomaté a politici přímo zainteresovaní na klíčových událostech. Přinášeli cenné, byť často velmi subjektivní a nekritické svědectví navíc bez nezbytných odkazů na archivní dokumenty (*srovnej například Steiner, 1977; Bielka – Jankowitsch – Thalberg /Hrsg./, 1983*). V současnosti přibývají kritické reflexe z per profesionálních historiků a politologů. V této souvislosti bych rád připomněl v roce 2005 vyšlou dvoudílnou monografii Michaela Gehlera, která dodnes zůstává nejobsáhlejším vyličením zahraniční politiky podalpské republiky poválečné doby, Kreiského roli v ní nevyjímaje (*Gehler, 2005*).

Vzhledem k syntetické povaze Gehlerovy práce je nadále nutné jednotlivé kapitoly z dějin rakouské diplomacie kriticky rozpracovávat. Z tohoto hlediska lze jen přivítat nedávno i širšímu okruhu čtenářů zpřístupněnou dizertaci začínající historičky Elisabeth Röhrlichové, která si tázáním po metodách a cílech Kreiského zahraniční politiky vytyčila náročný úkol. Autorka zvolila metodu zkoumání politických dějin pomocí mapování klíčových životních úseků sociálnědemokratického politika. Musela proto reflektovat poměrně dlouhý časový úsek rakouských dějin vyžadující studium nepřehledného množství archivního materiálu, dobových studií a odborné literatury pojednávající o dílčích problémech.

Monografii *Kreiskys Außenpolitik* tvoří úvodní slovo, pět kapitol a poděkování. Úvod napsal známý rakouský historik, ředitel Institutu pro soudobé dějiny vídeňské univerzity a jeden z největších znalců osobnosti B. Kreiského *Oliver Rathkolb*. Představuje v něm strukturu a pozitiva knihy. Hned první kapitola nepostrádá kvalitou a nasazuje vysokou laťku. Nejde totiž jen o představení vědeckých otázek a hypotéz vznesených v knize, jak je obvyklé v každé standardní odborné monografii. Nalezneme zde i teoretické úvahy o vhodnosti využití biografické metody při analýze politických dějin, nechybí ani komparativní sonda do zkoumání nedávné minulosti v Německu a v Rakousku i stručný přehled dosavadního stavu bádání. Především historici by měli ocenit kritické zamyšlení nad výpovědní hodnotou a použitelností jednotlivých archivních dokumentů (*Röhrlich, 2009, s. 36–39*). Současně autorka prokazuje i spolehlivé znalosti ze základních otázek metodologie historické vědy, především pak z tzv. kontroverze Wehler – Hillgruber o využití nových metod při zkoumání politických dějin (*Röhrlich, 2009, s. 23–25*). Skutečnost, že v knize nalezneme stručné úvahy teoreticko-metodologického zaměření, hodnotím kladně, neboť mnozí badatelé raději nad podobnými problémy z různých důvodů mávnou rukou.

Druhá kapitola přibližuje Kreiského život a zahraničněpolitickou aktivitu do roku 1951, kdy se definitivně usadil v Rakousku. Vídeňský rodák s moravskými kořeny od mládí patřil k aktivním stoupencům sociální demokracie. V období tzv. korporativního státu (1933/1934–1938) byl pro své politické názory vězněn tehdejšími autoritativním režimem. Po anšlusu Rakouska (březen 1938) odešel do švédského exilu. Léta strávená v severské zemi znamenala pro Kreiského přerod od mládežnického funkcionáře k profesionálnímu politikovi. Ve Švédsku rozvinul čilou publicistickou činnost, navazoval důležité kontakty, kromě jiných například s Willym Brandtem a s Olofem Palmem. Pile a dovednosti mu dopomohly, aby postupně převzal roli vůdce rakouských emigrantů v severské zemi. Zkušenosti z meziválečné doby a z exilu přiměly Kreiského k odmítnutí velkoněmecké myšlenky a k přesvědčení o možnosti samostatné existence Rakouska. Po skončení druhé světové války pracoval na rakouském vyslanectví ve Švédsku, přičemž poprvé nahlédl do fungování konzulární služby.

Za nejzdařilejší považují třetí kapitolu knihy pojednávající o Kreiského zahraniční politice v období 1951–1983. Tato pasáž tvoří jádro monografie a přináší pronikavou analýzu řady odborných problémů. Po návratu ze Švédska působil Kreisky krátce v hospodářsko-politickém oddělení ministerstva zahraničí, následně pak jako poradce spolkového prezidenta Theodora Körnera. Rozhodující krok v jeho kariéře nastal v roce 1953. Tehdy byl jmenován státním sekretářem ministerstva zahraničí. V uvedené funkci patřil mezi klíčové rakouské diplomaty, kteří s velmocemi vyjednali jeden z nejdůležitějších dokumentů poválečné historie našeho jižního souseda – *Státní smlouvu* (Röhrlich, 2009, s. 115–122). Další zlom v Kreiského životě přišel v roce 1959, kdy se v důsledku vnitropolitických změn ujal funkce ministra zahraničí. Po zhodnocení jeho role při rozhovorech o *Státní smlouvě* identifikuje autorka klíčová témata Kreiského zahraniční politiky. K nim patřil vztah k Německu, otázka jižních Tyrol, vazba na postupující evropskou integraci či zlepšení vztahu se sousedními státy náležejícími převážně do východního bloku. Nechybí ani pasáž věnovaná Kreiského úsilí o vznik nové rakouské identity odmítající velkoněmeckou myšlenku.

V letech 1971–1983 umožnila voličská podpora B. Kreiskému sestavit jednobarevnou sociálnědemokratickou vládu. Vídeňský rodák mohl proto korigovat zahraniční politiku vytvářenou v rámci nezbytného koaličního konsenzu ve prospěch vlastních představ a osobních zájmů. Kreisky v době kancléřství rozvinul principy tzv. aktivní neutrality. Rakousko zaujalo roli zprostředkovatele konstruktivního dialogu mezi Východem a Západem a přispělo k uvolnění napětí na Blízkém východě. Současně tento sociálnědemokratický státník prosazoval Vídeň jako sídlo mnoha důležitých mezinárodních organizací.

Předposlední čtvrtá kapitola začíná zdařilou interdisciplinární analýzou vrhající na Kreiského autobiografická díla nový pohled. Umožnila jej konfrontace vybraných archívních dokumentů a vydaných pramenů se znalostmi z lingvistiky, z kognitivní psychologie a ze sociologie (Röhrlich, 2009, s. 348–353). Na následujících stránkách autorka identifikuje vliv jednotlivých Kreiského životních etap (židovský původ, meziválečná doba, exil) na pozdější politické činy, na něž tak máme možnost získat vícerozměrný a vyváženější pohled než doposud (Röhrlich, 2009, s. 353–372). Závěr čtvrté části přibližuje pozadí vzniku paměti sociálnědemokratického politika i funkci, kterou jim Kreisky přisuzoval.

Pátá kapitola shrnuje výsledky historiččina bádání. E. Röhrlichová dospívá k následujícímu závěru: zahraniční politika B. Kreiského stála na třech hlavních pilířích – na *Státní smlouvě*, neutralitě a tezi, že Rakousko bylo první obětí nacistického Německa (*Opferthese*) –, které současně sloužily jako hlavní ideové komponenty nové rakouské identity.

K největším kladům knihy patří autorčina práce s archívními dokumenty. Jejich množství zdaleka převyšuje obvyklý standard a velkou měrou přispívá k vysoké kvalitě monografie. Zejména velmi podrobný výzkum ve vídeňském archivu Nadace Bruna Kreiského a zohlednění doposud v historiografii málo využitých nevydaných pramenů umožnily do-

jít k zajímavým výsledkům. Kromě toho mladá badatelka provedla primární výzkum v dalších deseti badatelských institucích a archivech v Německu, v Rakousku a ve Švédsku. Informace obsažené v archivních dokumentech, v Kreiského publikovaných projevech a rozhovorech pečlivě konfrontovala s vydanými prameny institucionální a osobní provenience i s odbornou literaturou.

Za pozitivum monografie považují také autorčinu faktografickou přesnost, hlubší zájemce o problematiku ocení její kritické poznámky či komentáře k vybraným titulům odborné literatury. O spolehlivé orientaci v dílčích problémech svědčí nástin stavu bádání u jednotlivých historických událostí (*Röhrlich, 2009, s. 128–132, 168–169, 197–198*). Při psaní práce s biografickými rysy zaznamenáváme častý jev: badatel ztratí kritický odstup od svého „hrdiny“ a vědomě či nevědomě obhajuje jeho přehmaty či mylná rozhodnutí (*srovnej například Schwarz, 2007*). E. Röhrlichová se s touto skutečností vyrovnává se ctí a nezamlčuje přinejmenším kontroverzní rozhodnutí B. Kreiského stran vzrůstajícího zadlužování země nebo neochoty reinterpretovat tezi o Rakousku jako o oběti nacistického Německa (*Röhrlich, 2009, s. 126–127, 275–276, 284, 308–314*).

Každá kniha obsahuje méně přesná tvrzení či hypotézy, které mohou vyvolat diskuzi. Recenzovaná práce nepředstavuje výjimku, zvláště když vezmeme v úvahu její poměrně velký, avšak nezbytně nutný rozsah (396 stran textu s poznámkovým aparátem). Autorka by neměla zapomínat, že její kniha není určena pouze odborníkům, ale také zájemcům z řad laické veřejnosti. Například ve druhé kapitole monografie píše v souvislosti s Kreiského švédským exilem o Free Austrian Movement, aniž by přitom vysvětlila, o jakou organizaci vlastně šlo (*Röhrlich, 2009, s. 94*). Jinde lze naopak bez dalšího vysvětlení najít jméno německého sociálnědemokratického politika Herberta Wehnera, zmínku o Suezské krizi, poukaz na události 17. června 1953 v Německé demokratické republice (NDR) nebo připomínku osvobozujícího rozsudku pro Franze Murerse či odkaz na uzavření *Základní smlouvy* (*Grundvertrag*) mezi oběma německými státy (*Röhrlich, 2009, s. 168, 191, 258, 274, 308*). Přitom je zajímavé, že u našich jižních sousedů dostatečně známé jméno levicového politika Julia Deutsche opatřila autorka vysvětlující poznámkou (*Röhrlich, 2009, s. 61*). Některé historické události se staly nedílnou součástí rakouské poválečné mentality, a proto nepotřebují bližší vysvětlení nebo krátkou poznámku pod čarou, zahraniční čtenář bez předchozí znalosti kontextu však může být přiveden do rozpaků. Mám tím na mysli například zmínku o tzv. *Opferthese* či odkaz na Ottu Bauera či Roberta Danneberga (*Röhrlich, 2009, s. 31, 49, 57, 60–61, 92–93*). Analýze vztahu Rakouska k sousedům východního bloku by mohl být věnován větší prostor. Například peripetiím navazování standardních diplomatických styků mezi alpskou republikou a Československem v 70. letech 20. století je věnováno pouze šest řádků (*Röhrlich, 2009, s. 242–243*). Otázkou zůstává, zda by anglické citáty či výrazy měly být ponechány bez překladu (*Röhrlich, 2009, s. 93, 99, 122, 158, 230, 248, 256, 321*). Narážím tím na dlouholetý problém vědy obecně, jestli citát z cizojazyčného pramene překládat a dát mu tím značně subjektivní charakter či nikoli. Za schůdnou variantu považují překlad do jazyka, v němž je kniha napsána, s uvedením originálu v poznámkovém aparátu.

U zákazu připojení Rakouska k Německu mezinárodními smlouvami po roce 1918 opomněla E. Röhrlichová uvést teoretickou možnost, jak bylo možné provést anšlus, a to za předpokladu, že by s ním souhlasila Společnost národů (*Röhrlich, 2009, s. 45*). V roce 1934, kdy byli sociální demokraté postaveni mimo zákon, začali spolupracovat nejen s komunisty, jak uvádí autorka, ale také s rakouskými nacisty (*Röhrlich, 2009, s. 49*). Lze skutečně spolkového kancléře Julia Raaba označit za prosovětského (*Röhrlich, 2009, s. 124*)? Zdá se mi to poněkud silné tvrzení, i když je pravdou, že v některých momentech Raab víc naslouchal požadavkům Moskvy a byl častěji ochoten udělat vůči Sovětskému svazu (SSSR) vstřícné gesto než jeho kolegové. Přesto bych však jeho kroky vnímal spíše optikou reálného zhodnocení tehdejší geopolitické situace Rakouska než prosovětskými sympatiemi. Ani označení období tzv. korporativního státu (1933/1934–1938) za diktaturu ne-

považují z politologického hlediska za přesné, mnohem více šlo o režim s autoritativními rysy (Röhrlich, 2009, s. 391).

Některá tvrzení v knize nevnímám jako chybná, autorčiným záměrem bylo spíš iniciovat diskuzi (Röhrlich, 2009, s. 184). Například na straně 155, opírajíc se o dobovou výpověď, píše o podstatné změně způsobené nástupem Kreiského do čela ministerstva zahraničí. Tento sociální demokrat podle E. Röhrlichové dával v případě uchazečů o práci v diplomatických službách větší důraz na kvalifikaci než na stranickou legitimaci (Röhrlich, 2009, s. 155). Faktem však zůstává, že konec 50. let minulého století patří do „zlaté éry“ tzv. proporční demokracie, kdy o (nejen) klíčových postech ve státní správě rozhodovala právě politická příslušnost.

Formální stránka monografie je na velmi dobré úrovni a nakladatelství poskytlo začínající historičce kvalitní zázemí. Mnohé napoví již tvrdá vazba knihy. Na vědecký text s velmi podrobným a pečlivě zpracovaným poznámkovým aparátem, z něhož by si mohli vzít příklad i mnozí zkušenější badatelé, navazuje obsáhlý a precizně vypracovaný seznam použitých pramenů a literatury. Jeho struktura je přehledná a logická, zahrnuje nevydané a vydané prameny osobní a institucionální provenience, novinové články, filmy, použitý obrazový materiál a odbornou literaturu. Cenné je rovněž obezřetné využití orální historie formou rozhovorů s dobovými svědky. V monografii nalezneme i nezbytný jmenný rejstřík. Autorce se podařilo skloubit zdánlivě neslučitelné – přísně vědecky strukturovanou práci s jazykově korektním a přitom čtenářsky poutavým stylem.

Elisabeth Röhrlichová efektivně využila dvojité odborné vedení probíhající paralelně na univerzitách v Tübingenu a ve Vídni. I pro české prostředí tím naznačila do budoucna možnost, jak napsat kvalitní diplomovou nebo dizertační práci. Začínající badatelka obohatila historiografii o vynikající erudovanou a nápaditou práci s převažující analytickou metodou. Do značné míry ji lze považovat za původní pramennou studii. Knihu doporučuji všem zájemcům o kvalitní odbornou literaturu. Po jejím přečtení získají nové informace o důležitých kapitolách dějin státu, o nichž i přes geografickou, kulturní a historickou blízkost víme stále relativně málo.

Miroslav Šepták

Literatura

- Bielka, Erich – Jankowitsch, Peter – Thalberg, Hans (Hrsg., 1983): Die Ära Kreisky: Schwerpunkte der österreichischen Außenpolitik. Wien: Europaverlag, 1983.
- Gehler, Michael (2005): Österreichs Außenpolitik der Zweiten Republik: Von der alliierten Besatzung bis zum Europa des 21. Jahrhunderts. 2 Bde. Wien – Innsbruck: Studien Verlag, 2005.
- Schwarz, Hans-Peter (2007): Anmerkungen zu Adenauer. 2. Auflage. München: Pantheon Verlag, 2007.
- Steiner, Ludwig (1977): Zur Außenpolitik der Zweiten Republik. In: Zöllner, Erich (Hrsg.): Diplomatie und Außenpolitik Österreichs: 11 Beiträge zu ihrer Geschichte. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1977, s. 169–188.